

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND PROSPECTS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A FORM OF INTERACTION OF AUTHORITY AND BUSINESS IN UKRAINE

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю виявлення чинних перешкод та розроблення заходів щодо їх усунення як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі реалізації проектів державно-приватного партнерства з огляду на наявність в Україні значного негативного досвіду в даній сфері. Метою статті є визначення основних проблем реалізації державно-приватного партнерства в Україні та перспективних напрямів їх розв'язання.

Результати. Аналіз наукових публікацій дозволив виокремити найбільш суттєві проблеми співпраці бізнесу і уряду. При цьому державно-приватне партнерство визначено як оптимальна форма взаємодії, оскільки воно спроможне забезпечити задоволення найбільш нагальних потреб обох сторін. На основі вивчення думок експертів визначено найбільш значущі проблеми започаткування і реалізації проектів державно-приватного партнерства в Україні. Проаналізовано перспективи прийняття законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України». Визначено основні недоліки і обмеження банківського кредитування проектів державно-приватного партнерства (зокрема за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%»), а також кредитування у межах іноземних партнерських проектів та грантових програм. Визначено основні проблеми реалізації державно-приватного партнерства в Україні та перспективних напрямів їх розв'язання. Наголошено на значній кількості проблем у співпраці бізнесу і уряду, а саме: високий рівень зарегульованості господарської діяльності (понад 50 тисяч нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність); нестабільність урядової політики; незадовільна якість бізнес-клімату (слабка судова система, високий рівень тінзації економіки і корупції); неефективне регулювання сфери природних монополій; недостатній рівень захисту інтелектуальної власності. Висновки. Визначено, що основними проблемами ініціювання і реалізації проектів ДПП є: відсутність сформованого державного партнера, суперечливі і неефективні правові умови реалізації проектів, брак власного капіталу бізнес-організацій для участі в проєктах, недоступність кредитних коштів для бізнесу. З метою вирішення зазначених проблем необхідно: спростити процедури погодження проектів Кабінетом Міністрів; підвищити кваліфікацію державних службовців щодо супроводу проектів; усунути політичні ризики реалізації проектів; забезпечити формування зацікавленості органів влади у реалізації державно-приватного партнерства; закріпити на законодавчому рівні гарантії незмінності договірних умов; запровадити прозорий і чіткий механізм визна-

чення розміру концесійних платежів, операційної діяльності на всіх стадіях реалізації та оцінки ефективності проєктів; встановити чітку відповідальність сторін договірних відносин; розробити і забезпечити державну підтримку цільових банківських кредитних програм для реалізації державно-приватного партнерства; залучати кошти міжнародної технічної допомоги і грантового фінансування; створити сприятливі умови для залучення прямих іноземних інвестицій (узгодити і забезпечити стабільність податкової і інвестиційної політики, усунути корупційні ризики, забезпечити реалізацію принципу верховенства права, зокрема захисту прав власності); створити умови для ефективного функціонування інвестиційних фінансових інституцій.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, взаємодія бізнесу і влади, умови реалізації проєктів, цільові банківські кредитні програми, іноземні партнерські проєкти, грантові програми.

The relevance of the study is due to the need to identify existing obstacles and develop measures to eliminate them both in the external and internal environment of the implementation of public-private partnership projects, given the presence of significant negative experience in this field in Ukraine.

The purpose of the article is to identify the main problems of public-private partnership implementation in Ukraine and promising directions for their solution.

The results. The analysis of scientific publications made it possible to single out the most significant problems of cooperation between business and government. At the same time, public-private partnership is defined as the optimal form of interaction, as it is able to ensure the satisfaction of the most urgent needs of both parties. Based on the study of the opinions of experts, the most significant problems of the initiation and implementation of public-private partnership projects in Ukraine have been determined. The prospects for the adoption of the draft law "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Improving the Mechanism for Attracting Private Investments Using the Public-Private Partnership Mechanism to Accelerate the Restoration of War-Destroyed Objects and the Construction of New Objects Related to the Post-War Reconstruction of Ukraine's Economy" were analyzed. The main shortcomings and limitations of bank lending for public-private partnership projects (in particular under the state program "5-7-9% Available Loans"), as well as lending within foreign partnership projects and grant programs, have been identified. The main problems of the implementation of public-private partnership in Ukraine and promising directions for their solution are identified. A significant number of problems in cooperation between business and the government were emphasized, namely: high level of regulation of economic activity (more than 50,000 normative legal acts regulating business activity); instability of government policy; unsatisfactory quality of

УДК 351.712

DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.34.30>

Набока К.О.

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та землеустрою Класичний приватний університет

the business climate (weak judicial system, high level of economic shadowing and corruption); ineffective regulation of the field of natural monopolies; insufficient level of intellectual property protection.

Conclusions. It was determined that the main problems of initiating and implementing PPP projects are: the absence of a formed state partner, contradictory and ineffective legal conditions for the implementation of projects, the lack of equity capital of business organizations to participate in projects, the unavailability of credit funds for business. In order to solve the mentioned problems, it is necessary to: simplify the procedures for approval of projects by the Cabinet of Ministers; to improve the qualifications of civil servants regarding project support; eliminate political risks of project implementation; to ensure the formation of interest of authorities in the implementation of public-private partnership; to enshrine at the legislative level guarantees of the immutability of contractual terms; introduce a transparent and clear mechanism for determining the amount of concession payments, operational activities at all stages of implementation and evaluation of the effectiveness of projects; establish a clear responsibility of the parties to contractual relations; to develop and provide state support for targeted bank credit programs for the implementation of public-private partnerships; attract funds from international technical assistance and grant funding; create favorable conditions for attracting foreign direct investments (harmonize and ensure the stability of tax and investment policies, eliminate corruption risks, ensure the implementation of the principle of the rule of law, in particular the protection of property rights); to create conditions for the effective functioning of investment financial institutions.

Key words: *public-private partnership, business and government interaction, project implementation conditions, targeted bank credit programs, foreign partnership projects, grant programs.*

Постановка проблеми. Взаємодія бізнесу і влади є запорукою ефективності повенної відбудови національної економіки. Найбільш перспективною формою такої взаємодії науковці і фахівці-практики зазначають державно-приватне партнерство, яке забезпечує можливість реалізації масштабних і високовартісних проєктів, налагодження тривалих партнерських відносин між бізнесом і владою, розподілу ризиків між учасниками проєктів, упровадження сучасних технічних рішень і інновацій, забезпечення ефективного управління новоствореними об'єктами, залучення приватного сектору до реалізації суспільно значущих проєктів і політики розвитку. Проте, наявність в Україні значного негативного досвіду реалізації державно-приватного партнерства обумовлює необхідність виявлення чинних перешкод та розроблення заходів щодо їх усунення як у зовнішньому, так і у внутрішньому середовищі реалізації проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявленню проблем і перспектив державно-приватного партнерства присвячена значна кількість наукових публікацій українських дослідників, оскільки, не зважаючи на вагомі перспективи і вигоди від такого партнерства, воно так і не набуло очікуваного поширення і розвитку. Останнім часом інтерес до проблематики ефективного реалізації державно-приватного партнерства значно підвищився. При цьому науковці і фахівці приділяють увагу різним його аспектам, як-то: гарантії прав приватних партнерів (М. Кочеров), висвітленню правових нововведень (І. Новікова, Т. Бойчук), розкриттю особливостей застосування банківського проєктного фінансування у сфері державно-приватного партнерства (Б. Шулюк, В. Горин), характеристики і аналізу ефективності використання грантових і інвестиційних інструментів під час реалізації проєктів державно-приватного партнерства (Н. Балдич, Н. Гринчук, Н. Ходько, Л. Чорній, Я. Глібіщук). Проте, на наш погляд, вирішення проблеми

активізації державно-приватного партнерства потребує більш комплексного підходу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних проблем реалізації державно-приватного партнерства в Україні та перспективних напрямів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з умов створення стабільного економічного становища, що сприятиме економічному зростанню національної економіки, є налагоджена й ефективна співпраця уряду і бізнес-організацій щодо створення придатного бізнес-середовища і ведення доброчесної господарської діяльності. При цьому основними завданнями уряду є: розвиток виробничої і цивільної інфраструктури та робочої сили; створення державних підприємств для забезпечення споживачів основними товарами та послугами; надання бізнесу різноманітної інформації та фінансової допомоги; стимулювання бізнесу шляхом надання субсидій; регулювання розвитку і функціонування бізнесу завдяки розробленню і прийняттю законів і нормативно-правових актів, реалізації валютної, монетарної, фіскальної, торговельної і промислової політики; захист бізнесу від політичних і кримінальних ризиків; захист прав інтелектуальної власності. Серед основних завдань бізнесу фахівці зазначають: сплата податків, участь у розробленні ефективних бізнес-планів і політики для розвитку оптимальних економічних умов в країні; надання інформації про поточні бізнес-тенденції та проблеми, що допомагає уряду приймати раціональні рішення; участь у проєктах і програмах розвитку [2].

Українські науковці наголошують на значній кількості проблем у співпраці бізнесу і уряду, а саме: високий рівень зарегульованості господарської діяльності (понад 50 тисяч нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність); нестабільність урядової політики; незадовільна якість бізнес-клімату (слабка судова система, високий рівень тінізації економіки і корупції); неефективне регулю-

вання сфери природних монополій; недостатній рівень захисту інтелектуальної власності; неефективна взаємодія з податковими органами; не сформованість передумов для формалізації взаємин влади і бізнесу; недосконалість інституту правових і морально-етичних норм участі бізнесу в процесах прийняття політичних рішень, які впливають на економічний розвиток [3, с. 39; 4, с. 196]. З іншого боку 80,1% бізнесу не взаємодіє з місцевою владою чи громадами, а 94,1% бізнесу не знають, чи не долучені до програм підтримки [5].

У результаті опитування 877 власників і керівників вищої ланки управління бізнес-організаціями, проведеного у травні-червні 2022 року, було з'ясовано, що найбільш вагомими чинниками, які негативно впливають на відновлення й розвиток бізнесу в Україні є: недостатня кількість клієнтів (зазначено 62% респондентів), не прогнозованість ситуації в країні (48%), відсутність достатнього капіталу (43%), непередбачувані дії держави (29%) та недоступність кредитних коштів (28%) [5].

Одним з перспективних напрямів розв'язання проблеми нестачі клієнтів може бути більш широке застосування державно-приватного партнерства (ДПП), оскільки, як зазначає голова ТСК з питань захисту прав інвесторів Г. Янченко [6], участь бізнесу у проектах ДПП гарантує стабільний попит і фінансування. При цьому держава може залучити приватні кошти у створення об'єктів транспортної, енергетичної і соціальної інфраструктури за менший проміжок часу. Також авторка зазначає, що найближчим часом можуть відбутися певні позитивні зрушення щодо започаткування зазначених проектів, як-то спрощення і скорочення тривалості ініціювальних процедур для проектів вартістю до 5,3 млн доларів США, а також обрання проектів через електронну систему закупівель. Проте, наразі це лише проект реформи ДПП, розроблений Національною інвестиційною радою при Президенті України [11].

Не зважаючи на те, що Закон «Про державно-приватне партнерство» [1] було прийнято у 2010 році, а у 2019 році – новий Закон «Про концесію» [8], значного поширення цієї форми взаємодії бізнесу і влади протягом останніх 13 років не відбулося. Так, станом на 01.01.2023 року було укладено 193 договори ДПП, з яких реалізуються дев'ять концесійних, п'ять договорів про спільну діяльність та чотири інших договорів, а решта (162 договори) не реалізуються: 116 – не виконується, 46 – розірвані, 13 призупинені у зв'язку зі збройною агресією російської федерації [7].

Серед основних проблем започаткування і реалізації ДПП фахівці зазначають:

- нестабільність податкової і інвестиційної політики;

- збільшення у зв'язку з законодавчими нововведеннями зарегульованості процесу укладання і реалізації проектів ДПП та відсутність гарантій незмінності первинних договірних умов;

- позбавлення приватного партнера права на повне відшкодування з бюджету інвестиційних витрат та відсутність відшкодування державою витрат підприємців на участь у конкурсі;
- висока трудомісткість та вартість процедури підготовки пропозицій для учасників конкурсу, а також значна тривалість процедур (від 18 до 24 місяців) [9];

- брак фахівців для розроблення проекту, повноцінного техніко-економічного його обґрунтування, тендерної документації, прозорих умов проведення конкурсу;

- неадекватність механізму визначення розміру концесійних платежів [10];

- відсутність прозорого механізму операційної діяльності на всіх стадіях реалізації та оцінки ефективності проектів;

- неефективна взаємодія між державними і місцевими органами влади, складність процедури погодження проектів через Кабінет Міністрів;

- недостатня відповідальність держави за невиконання своїх обов'язків перед приватними партнерами [16, с. 60].

- непорядкованість та обмеженість тарифної політики, практика короткострокового бюджетування;

- незацікавленість центральних органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у переданні частини своїх повноважень приватному сектору;

- високі політичні ризики.

З огляду на наведені вище обставини, твердження Н. Балдич і співавторів про відсутність в Україні сформованого державного партнера є цілком обґрунтованим. При цьому автори зазначають, що у ролі такого партнера повинні виступати, у першу чергу, органи місцевого самоврядування, які наразі не мають кваліфікованих працівників для супроводу реалізації масштабних проектів [22, с. 26].

Зміни, які закладено у законопроекті № 7508, передбачають спрощення процедури підготовки проектів ДПП шляхом:

- формування для однотипних галузевих проектів типових кваліфікаційних вимог до претендентів, надасть останнім можливість приймати участь у низці проектів;

- підготовки невеликих проектів (до 5,4 тис. EUR) без розроблення ТЕО та аналізу ефективності;

– передання повноважень щодо затвердження переліку проектів виконкомам органів місцевого самоврядування;

– проведення консультацій з ринком та конкурсів у електронній торгівельній системі, запуск якої заплановано на 01.01.2025.

Безперечним є те, що запропоновані вдосконалення спроможні суттєво поліпшити процедури ініціювання проектів, але це не вирішить проблеми активізації участі бізнесу у ДПП, оскільки у статті 1 зазначеного законопроекту [11] вказано, що створення, будівництво, утримання або обслуговування об'єкту ДПП повинно здійснюватись повністю або частково за кошти приватного партнера, а результати опитування представників бізнесу показали, що майже половина з них не має достатнього капіталу, а третина опитаних вважає кредитні кошти недоступними [5].

За даними Мінекономіки України станом на кінець вересня 2022 року у межах урядової програми «Доступні кредити 5-7-9%» з моменту її започаткування (1 лютого 2020 року) підприємці отримали кредити на суму 142,6 млрд грн. [14], що становило майже третину від загального обсягу корпоративного кредитного портфеля (табл. 1).

На думку фахівців [12; 17] умовами неефективності програми «Доступні кредити 5-7-9%» є: складна бюрократична процедура отримання кредиту; численні відмови банків у наданні пільгових кредитів недостатньо кредитоспроможним позичальникам з метою зниження власних ризиків; спрямування більшості виданих кредитів на антикризову підтримку бізнесу; витрачання бюджетних коштів не на фінансування інвестиційних проектів чи створення робочих місць, а на поповнення оборотних коштів платоспроможного бізнесу; постійне зменшення частки інвестиційного кредитування у результаті зміни основних напрямків реалізації програми; невеликі суми кредиту (50% ФОПів отримали 500 тисяч гривень, 13% – більше 3 млн грн).

Тим не менш, програма «Доступні кредити 5-7-9%» наразі є достатньо популяр-

ним інструментом, який бізнес використовує для підтримки ділової активності у кризових умовах функціонування, оскільки за банківськими програмами середній розмір кредитної ставки протягом 2023 року очікується в межах 27-29%, а максимальний – понад 30%. Зниження відсоткових ставок за корпоративними кредитами можна буде очікувати за умов зміни грошово-кредитної політики Нацбанку та зниження облікової ставки, що стане можливим лише після завершення бойових дій на території країни. Протягом 2023 року банки прогнозують збільшення обсягів корпоративного кредитування максимум на 15%, мінімум – на 8-10% [18], що не можна вважати суттєвим зростанням.

Оптимальним вирішенням проблеми фінансування проектів ДПП, на наш погляд, може бути розроблення цільових банківських кредитних програм, що за своєю суттю є наданням інвестиційних кредитів. Наразі, як зазначають Б. Шулюк і В. Горин [19], цьому стає на заваді низка чинників, а саме:

– недосконале законодавство, що регулює надання інвестиційних (проектних) кредитів у розрізі захисту інтересів кредиторів і позичальників;

– стереотипний підхід банківських установ до прийняття рішень щодо кредитування, відповідно якому вони, в першу чергу, оцінюють платоспроможність позичальника, а не ефективність інвестиційного проекту;

– потреба банків у додаткових гарантіях держави із-за несприятливого інвестиційного клімату в країні;

– високі норми резервних фондів комерційних банків, що впливає на здороження кредитів;

– стягнення податку з банку-інвестора під час надання довгострокових інвестицій, що збільшує вартість проекту;

– нерозвиненість фондового ринку та фінансових інститутів, які повинні бути основними надавачами інвестиційних кредитів;

– високі ризики проектного фінансування для універсальних банків.

Таблиця 1

Динаміка частки доступних кредитів у корпоративному кредитному портфелі протягом 2020-2022 років*

Рік	Обсяг корпоративного кредитного портфеля	Обсяг кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%»	Частка доступних кредитів у корпоративному кредитному портфелі
2020	340	16,5	4,9
2021	480	61,4	12,8
2022	498	142,6	28,6

*Складено авторкою з використанням [12; 13; 14; 15]

Іншим напрямом вирішення проблеми нестачі капіталу вітчизняних підприємств для участі у ДПП є розширення кредитування у межах іноземних партнерських проєктів та грантових програм. Так, у 2022 році Україна підписала меморандум з Міжнародною фінансовою корпорацією про надання допомоги на відновлення, зокрема інвестування у проєкти державно-приватного партнерства у сферах транспорту і логістики, міської і соціальної інфраструктури, енергетики [20]. Грантові кошти можуть виконувати підтримувальну функцію щодо іноземних інвестицій чи кредитів міжнародних фінансових організацій. Але застосування зазначених інструментів має певні обмеження, серед яких:

- неспівпадіння пріоритетів грантодавця з цілями реципієнта;
- тривалий процес ухвалення рішення щодо надання гранту чи міжнародної технічної допомоги;

– повільне і поетапне надходження грошових коштів;

– відсутність можливості відшкодування експлуатаційних і накладних витрат проєкту за рахунок грантової підтримки;

– вміння реципієнта обирати та чітко формулювати стратегічні й оперативні цілі діяльності;

– наявність у виконавців проєктів відповідного досвіду і фахової підготовки [21, с. 9].

Недосконалість правової бази, несприятливий інвестиційний клімат, високі корупційні ризики, відсутність прямої державної підтримки інноваційної активності бізнесу не дозволяють розглядати залучення коштів іноземних інвесторів у проєкти ДПП як одного з варіантів вирішення проблеми нестачі капітальних ресурсів для їх реалізації.

Таким чином, враховуючи визначені проблеми, реалізацію проєктів ДПП наразі не можна вважати ефективною формою взаємодії бізнесу і влади в Україні.

Рис. 1. Проблеми реалізації проєктів ДПП в Україні та шляхи їх розв'язання*

*Складено авторкою

Проте, досвід розвинутих країн світу доводить, що саме ця форма взаємодії спроможна забезпечити реалізацію масштабних проектів у провідних галузях національної економіки, що обумовлює необхідність запровадження заходів з усунення перешкод активізації ДПП (рис. 1).

Висновки. У результаті дослідження визначено проблеми ініціювання і реалізації проектів ДПП, основними серед яких є: відсутність сформованого державного партнера, суперечливі і неефективні правові умови реалізації проектів, брак власного капіталу бізнес-організацій для участі в проектах, недоступність кредитних коштів для бізнесу. У якості напрямів вирішення зазначених проблем визначено: спрощення процедури погодження проектів Кабінетом Міністрів; підвищення кваліфікації державних службовців щодо супроводу проектів; усунення політичних ризиків під час реалізації проектів; формування зацікавленості органів влади у реалізації ДПП; законодавче закріплення гарантій незмінності договірних умов; запровадження прозорого і чіткого механізму визначення розміру концесійних платежів, операційної діяльності на всіх стадіях реалізації та оцінки ефективності проектів; встановлення чіткої відповідальності сторін договірних відносин; розроблення і державна підтримка цільових банківських кредитних програм для реалізації ДПП; залучення коштів міжнародної технічної допомоги і грантового фінансування; створення сприятливих умов для залучення прямих іноземних інвестицій (узгодження і стабілізація податкової і інвестиційної політики, усунення корупційних ризиків, забезпечення реалізації принципу верховенства права, зокрема захисту прав власності); створення умов для ефективного функціонування інвестиційних фінансових інституцій.

Перспективами подальших досліджень в даному напрямку є розроблення дієвих заходів з підвищення зацікавленості органів місцевої влади у реалізації ДПП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
2. Pandit (Prasad Kul) S. Relationship Between Business And Government. January 2, 2020. URL: <https://businessmantalk.com/business-and-government-relationship/>
3. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
4. Брехаря С. Система взаємовідносин влади і бізнесу в сучасній Україні. Наукові записки ІПіЕНД ім.

І.Ф. Кураса НАН України. 2018. Вип. 4 (54). С. 190-198. URL: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/brecharia_systema.pdf

5. Оцінки стану та потреб бізнесу в Україні: відмінності в оцінках місцевої влади та бізнесу. 18.07.2022. URL: <https://dia.dp.gov.ua/ocinki-stanuta-potreb-biznesu-v-ukra%D1%97ni-vidminnosti-v-ocinkakh-miscevo%D1%97vladi-ta-biznesu/>

6. Янченко Г. Як бізнес може допомогти у відбудові країни. 30 червня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/30/688709/>

7. Стан здійснення ДПП в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppvUkraini>

8. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text>

9. Кочеров М. «Нестабільні» гарантії прав приватних партнерів. 21 січня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/derzhavnoprivatnepartnerstvo/nestabilni-garantiyi-prav-privatnih-partneriv.html>

10. Новікова І., Бойчук Т. Що змінилося після прийняття закону про концесії? 21 січня 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/derzhavnoprivatnepartnerstvo/shcho-zminilosya-pislya-priyattya-zakonu-pro-koncesiyi.html>

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1387393>

12. Програма «5-7-9%»: скільки кредитів видали за останній рік. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/09/infografika/biznes/prohrama-5-7-9-skilky-kredytiv-vydaly-ostannij-rik>

13. Доступні кредити 5-7-9: які банки і скільки угод уклали. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3314833-dostupni-krediti-579-aki-banki-i-skilki-ugod-uklali.html>

14. Уряд розширив програму «5-7-9» на підприємства, зруйновані під час війни. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=1f1ba226-b22d-410b-831a-50bfefed241a&title=UriadRozshirivProgramu5-7-9-NaPidprimstva-ZruinovaniPidChasViini>

15. Звіт про фінансову стабільність (червень 2020, грудень 2021, грудень 2022). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2020-H1.pdf; https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2021-H2.pdf?v=4; https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4

16. Аналіз джерел та інструментів залучення фінансових ресурсів для фінансування Цілей сталого розвитку в Україні. Київ, 2022. 83 с. URL: <https://shorturl.at/cqDL2>

17. Вінокуров Я., Максимчук М. Програма не досягла цілі: банки просять згорнути антикризові кредити під 5-7-9% від Зеленського. 9 серпня 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/08/9/676698/>

18. Лисенко О. 27% річних і вище: як банки кредитуватимуть великий та малий бізнес у 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/credits/articles/27-godovyh-i-vyshe-kak-banki-budut-kreditovat-bolshoy-i-malyy-biznes-v-2023-godu/> році

19. Shuliuk B., Horyn V. Banking Project Financing of Public-Private Partnership and its role in Ensuring Public Welfare. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. 2(43). 17-23. DOI: 10.55643/fcaptp.2.43.2022.3695. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3695/3517>

20. Україна та IFC підписали меморандум щодо створення механізмів із залучення приватних інвесторів до відновлення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-ta-ifc-pidpysaly-memorandum-shchodostvorennia-mekhanizmiv-iz-zaluchennia-privatnykh-investoriv-do-vidnovlennia>

21. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Грантові інструменти фінансування МЕР: практ. посіб. Частина 5 / Н. Балдич, Н. Гринчук, Н. Ходько, Л. Чорній, Я. Глібіщук. Київ: Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2020. 64 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/605/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_5.pdf

22. Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування. Інвестиційні інструменти фінансування МЕР: практ. посіб. Частина 3 / Н. Балдич, Н. Гринчук, Н. Ходько, Л. Чорній, Я. Глібіщук. Київ: Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2020. 72 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/603/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_3.pdf